

ME RA CULA NA LUVEMU E NA I CULA ME TAROVA NA MATE

Taqomaka na luvemu kei na nomu vuvale – me caka na cula me tarova na mate

- Na i cula me tarova na mate e na taqomaka na luvemu mai na levu na **mate rerevaki** e na nona bula taucoko.
- **E yaga ka sega ni vakavu leqa** na wainimate e vakayagataki e na i Tuvatuva ni Veicula me Tarova na Mate e Niu Siladi raraba (National Immunisation Schedule).

E sega ni saumi na nodra cula na gone e na i cula me tarova na mate.

- E na veicula na nomu vuniwai se nasi e qarava na tabana oqo.
- E na tekivu na cula ni sa macawa ono na gone.
- E na cula na liga se yava, ka na rua se tolu na i cula e na dua na gauna ni veicula.

Era na taqomaki vakavinaka sara na gone kevaka era cula e na i cula taucoko e dodonu me ra cula kina, e na kena gauna dodonu.

- E na volai vakaivola na i cula taucoko e cula kina ko luvemu e na nona i vola ka yacana na *Well Child/Tamariki Ora Health Book*, kei na i Tukutuku ni Veicula me Tarova na Mate ni Vanua Raraba, na National Immunisation Register (NIR).
- Kevaka ko via kila kevaka e sa cula oti ko luvemu e na i cula taucoko e dodonu me cula kina, taroga vua na nomu vuniwai se nasi.

E tokona na Minisitiri ni Bula na veicula me tarova na mate. Ia, e nomu na **lewa** me cula se me kua ni cula na luvemu e na i cula me tarova na mate.

Na wainimate e vakayagataki e na veicula kei na mate e tarova

Na wainimate e cula kina na gone, e na vakavuna me bulia na yagona na i sasabai me valuta na mate. Na i sasabai e buli oqo e na taqomaka na luvemu mai na mate. E vakatokai oqo me "immunisation", se na veicula me tarova na mate.

E na vakaraitaka na nomu vuniwai na veika bibi taucoko e manati luvemu ni oti na nona cula, ka na dikevi tiko me rawa ni vakadeitaki kina ni sega ni vakavu leqa na porokaramu ni veicula.

Na i Tuvatuva ni Veicula me Tarova na Mate ni Vanua Raraba*

Yabaki ni bula	Na Mate kei na Wainimate e vakayagataki
Macawa 6	Diphtheria/Tetanus/Vu Koli/Polio/Hepatitis B/ <i>Haemophilus influenzae</i> type b 1 na i cula (INFANRIX® -hexa) Pneumococcal 1 na i cula (Prevenar®)
Vula 3	Diphtheria/Tetanus/Vu Koli/Polio/Hepatitis B/ <i>Haemophilus influenzae</i> type b 1 na i cula (INFANRIX® -hexa) Pneumococcal 1 na i cula (Prevenar®)
Vula 5	Diphtheria/Tetanus/Vu Koli/Polio/Hepatitis B/ <i>Haemophilus influenzae</i> type b 1 na i cula (INFANRIX® -hexa) Pneumococcal 1 na i cula (Prevenar®)
Vula 15	<i>Haemophilus influenzae</i> type b 1 na i cula (Hiberix™) Misila/Mo/Rubela 1 na i cula (M-M-R® II) Pneumococcal 1 na i cula (Prevenar®)
Yabaki 4	Diphtheria/Tetanus/Vu Koli/Polio 1 na i cula (INFANRIX™-IPV) Misila/Mo/Rubela 1 na i cula (M-M-R® II)
Yabaki 11	Diphtheria/Tetanus/Vu Koli 1 na i cula (BOOSTRIX™)
Yabaki 12 gone yalewa wale ga	Human papillomavirus** 3 na i cula e na loma ni 6 na vula (GARDASIL™)

*Mai na vula ko Jiune 2008 ** Mai na 2009

Na i cula me tarova na mate e na taqomaka na luvemu mai na veimate oqo

Na Diphtheria, e tauva na i tilotilo ka vakadredretaka na cegu kei na tilo. E rawa tale ga ni vakaleqa na nave, na viciko kei na uto.

Na *Haemophilus influenzae* type b, e vakavuna na mate e tauva na i olo ni mona (meningitis), e tauva na i tilotilo ka vuce sara, ka vakavuna me tasogo na sala ni cagi. E rawa tale ga ni vakavuna na niuonia, ka dewa dewa sara ki na i sema ni sui kei na ruku ni kuli.

Na Hepatitis B e kania ka vakacacana na yate. E kena i vakatakilakila na lomaloma ca, na oca, kei na dromodromoa ni yago.

Na Human papillomavirus (HPV) e rawa ni vakavuna na kenesa (cancer) ni domo ni kato ni gone. E dau dewa ni rau veiyacovi na tagane kei na yalewa.

Na Misila e vakavuna na buroro ni yago, na kui ni ucu, na vu, na vutu kei na tonawanawa ni yaloka ni mata. E rawa tale ga ni vakavuna na niuonia, na leqa ni daliga kei na leqa ni mona.

Na Mo e vakavuna na vuce ni mata, na katakata kei na vutu ni ulu. E rawa tale ga ni vakavuna na vuce ni mona kei na didivara.

Na Pneumococcal, e vakavuna na vuce ni i olo ni mona (meningitis) kei na gaga ni dra (septicaemia). E rawa tale ga ni vakavuna na niuonia, na bi vakalevu ni ucu kei na leqa ni daliga.

Na Polio (poliomyelitis) e vakavuna na paralasi ni yago ka la'ki tara sara na masela e vukea na cegu.

Na Rubela e vakavuna na matetaka mamada, na buroro ni yago kei na vutu ni i sema ni yago. E vakavu leqa sara vakalevu kevaka e tauva e dua na marama ka se qai kunekune tiko. E rawa ni levu na leqa bibi e manati luvena e na gauna e sucu kina, me vaka na didivara, mataboko, sega ni taucoko na i tuvaki ni uto, kei na leqa ni mona.

Na Tetanus e curuma na yago mai na mavoa se drakusi. E vakavuna na wadokau ni masela kei na kena mosi mudumudu. E rawa ni dewava sara na masela e vukea na cegu.

Na Vu Koli [(pertussis) whooping cough] e vakacacana na sala ni cagi ka vakavuna na vu vakaveitarataravi me yacova sara na lualua, kei na dredre ni cegu. E rawa ni vakavuna na niuonia, na laquiqui, na moce ka sega ni vakilai koya, na vuce ni mona kei na kena vakacacani.

E na gadrevi me soli tale e so na i cula me tarova na mate vei ira e so na gone. Ia, me veitavosakitaki kei koya e liutaka tiko na nomu qaravi vaka tina ni gone.

- Era na cula na gone e na wainimate me tarova na mate na Hepatitis B kei na i sasabai na HBIG (hepatitis B immunoglobulin) e na gauna era sucu kina, kevaka e tiko vei tinadra na manumanu ni mate na hepatitis B, ia era sega ni tauvimate kina.
- Era na cula na gone e na wainimate na BCG (Bacillus Calmette – Guerin) me tarova na mate ni gacagaca, kevaka e nanumi ni rawa ni tauvi ira na mate oqo.

Na veika e namaki me yaco ni oti na cula

E namaki me yaco e so na ka e sega ni bibi sara, e na loma ni rua na siga ni oti na cula. Oqo na veika e rawa ni yaco:

- na vutu, vuce ka wadadamu na vanua e cula
- katakata vakarauta
- masa ka tagitagi.

Na veika me caka

- Soli vakalevu na wai ni gunu.
- E na vakasalataki iko na nomu vuniwai se nasi mo solia vei luvemu na vuanikau na paracetamol ni bera ni cula, me vakamamadataka na vutu.

E vakavudua na kena yaco na veika e bibi sara.

E dodonu me ra kua ni biuta na vale ni wai se vanua ni veicula ko ira na gone, me yacova ni sa oti e 20 na miniti mai na gauna era cula kina. E caka oqo me rawa kina ni qaravi vakatotolo na gone kevaka e yaco e dua na ka e vakaraitaka ni sega ni ciqoma na yagona na wainimate e cula kina (anaphylaxis). Ia, e sega ni dau yaco vakawasoma. E rawa ni yaco na matabuto, e rogo levu na i cegu, ka buroro na kuli. E totolo sara na yaga ni wainimate e na solia na nomu vuniwai se nasi me walia na ka e yaco, ka sega ni vakavu leqa.

Kevaka ko nuiqawaqawataka na luvemu ni oti na nona cula, veitaratara kei na nomu vuniwai.

Na sitivikiti ni veicula me tarova na mate

- Ko na kerei mo vakaraitaka na sitivikiti ni veicula me tarova na mate nei luvemu, e na gauna e la'ki tekivu vuli kina e na vanua era dau qaravi kina na gone lalai sara, kohanga reo se koronivuli.
- E sega ni vakasaurataki me cula ko luvemu e na i cula me tarova na mate – e nomu na kena lewa.
- E na vakaraitaki e na sitivikiti ni veicula me tarova na mate na i cula taucoko sa cula oti kina ko luvemu, kei na gauna e cula kina.
- Kerea na nomu vuniwai se nasi me solia vei iko na sitivikiti ni veicula me tarova na mate.

Na i Tukutuku ni Veicula me Tarova na Mate ni Vanua Raraba (National Immunisation Register)

- Na i Tukutuku ni Veicula me Tarova na Mate ni Vanua Raraba (NIR), e vakayagataki kina na sala ni maroroi i tukutuku e na komipiuta, ka tabaki tu kina na matailalai ni veicula me tarova na mate e caka vei luvemu. (E tu tale ga na i vola tukutuku me baleta na NIR, ka rawa ni tauri na kena i lavelave).
- E na dau tukuna tiko na NIR vei ratou e na vale ni wai nei nomu vuniwai, me ratou vakauta yani vei iko na i tukutuku ni sa sivi na gauna e dodonu me cula kina ko luvemu.
- E rawa ni ko vakasuka mai na NIR, ia mo vakalewena ka sainitaka na kena fomu ni vakasuka.

Kevaka e gadrevi e so tale na i vakamacala me baleta na veicula me tarova na mate

- Veitalanoa kei na nomu vuniwai, nasi e qarava na tabana oqo, nasi ni i soqosoqo na Plunket, se dau veiqaravi raraba ni bula.
- Otataka na i vola tukutuku e soli wale ka yacana na Childhood Immunisation: More Information for Parents (code 1323) se na National Immunisation Register (NIR) (code 1501) mai na vanua e tabaki kina e na komipiuta (website), e na www.healthed.govt.nz, se la'ki kauta mai vua na nomu dau veiqaravi raraba ni bula.
- Raica na i vola na *Well Child/Tamariki Ora Health Book*.
- Minisitiri ni Bula: www.moh.govt.nz
- Immunisation Advisory Centre (IMAC): www.immune.org.nz se talevoni e sega ni saumi naba 0800 466 863

New Zealand Government

MANATŪ HAUORA